

СОЦІО-ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ВИМІРЮВАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Дослідження слів міри і ваги в англійській мові уявляє собою значний інтерес, бо допомагає:

- глибше проникнути в систему мови і на конкретних прикладах прояснити характер зв'язку і взаємообумовленності окремих елементів мовної структури;
- проаналізувати засоби номінації кількісних оцінок предметів і явищ об'єктивного світу;
- розкрити на матеріалі досліджуваних слів взаємодію лінгвістичних факторів;
- прояснити семантичні закономірності і лексико-граматичні межі тематичного ряду слів;
- прослідити процес становлення терміну, контактування загальнонародної і термінологічної лексики;
- розкрити суть процесу детермінологізації на конкретному матеріалі слів міри та ваги;
- намітити дальші проблеми вивчення мовної категорії кількості.

Поняття міри і ваги виникло на зорі цивілізації і відіграло значну роль у повсякденній діяльності людей [1:8-15, 2]. Без вимірювання не можна було обійтись ні при створенні знарядь праці, ні при побудові житла та доріг. Для задоволення потреб суспільства велике значення мало використання вимірювання у всіх його формах. З плином часу вимірювання набуває все більшого значення. Д.І. Менделєєв, який багато зробив для введення метричної системи мір у Росії, зауважив, що люба наука починається з вимірювання, а точні науки взагалі неможливі без міри. Вимірювати довжину, поверхню, об'єм, ємкість предметів, порівнювати результати цих операцій людині приходиться щоденно. При вимірюванні встановлюється числові відношення між вимірюваною величиною і вибраною одиницею вимірювання – еталоном. Вимірювання може носити безпосередній характер, тобто відбуватися за допомогою простого співставлення еталону і співстановлюваного, а також може бути опосередкованим процесом, із застосуванням спеціальних приладів, лічильних машин і т.д. Обидва способи застосовуються на сучасному етапі, хоча перший є більш древнім і відноситься до ранніх етапів когнітивної діяльності людини.

Зміст слів міри і ваги, їх денотативне значення фіксується в дефініціях. Аналіз показує, що дефініції будуються за принципом двох ступенів. Перша ступінь дефініції вказує на те, що вимірюється (*a definite measure of land, a measure of quantity, a measure of capacity, a liquid measure, etc.*), а друга ступінь співвідносить слово-вимірювач з іншими одиницями термінологічної лексики (Пор.: *acre – a piece of 40 poles long by 4 broad, bushel – four pecks of eight gallons, ton – 20 cwt., etc.*). Ключовим пояснюючим словом на рівні 1 ступені виступають слова *measure* (зрідка – *unit, weight*), за якими йдуть слова *length, capacity, quantity, weight, land*. Дефініція (1 ступінь) досліджуваних слів може бути позначена формулою:

$$a + (\textit{measure}) + \textit{of} + \begin{array}{l} \textit{length} \\ \textit{capacity} \\ \textit{quantity} \\ \textit{weight} \\ \textit{land} \end{array}$$

Як бачимо, 1 ступінь дефініції вказує на чіткі семантичні межі досліджуваних слів, які вживаються на позначення п'яти параметрів вимірювання, а саме: довжини (*length*), об'єму (*capacity*), кількості (*quantity*), ваги (*weight*), площі (*land*). Чіткість значень можна продемонструвати на конкретних прикладах слів-вимірювачів, використавши при цьому умовну символіку: *measure-x, length-a, capacity-b, quantity-c, weight-d, land-e*. Пояснююча формула значень слів міри та ваги може бути записана наступним чином – *x of (a, b, c, d, e)*. Всі досліджувані слова утворюють п'ять груп (*a, b, c, d, e*), спільною функцією яких є

вимірювання (x). Пор.: *acre* – xe, *bale* – xc, *barrel* – xb, *chain* – xa, *dram* – xd. Формалізація семантичних множників цих слів вказує на тісний зв'язок і взаємообумовленість загального (x – вимірювання взагалі) та конкретного (a, b, c, d, e - вимірювання довжини, об'єму, кількості, ваги і простору). Системність досліджуваних слів таким чином проявляється в чітко окреслених поняттях та в числових константах, показниках співвідношень одиниць вимірювальної системи (Пор.: *a yard* – 16 ½ *feet*, *stone* – 14 *pounds*, *span* – 9 *inches*, etc).

Словам міри і ваги притаманні диференціальні ознаки точності і однозначності. Соціальна значимість вимірювачів неможлива без цих рис, в протилежному випадку вимірювачі перестають бути джерелом життєво цінної інформації. Ще 2300 років тому назад Платон зауважив, що коли із любої науки виключити математику, вимірювання і вагу, то небагато після цього в ній залишиться. Точність значення досліджуваних одиниць підтверджується наявністю у них чітких семантичних кордонів, які, як ми показали вище, передаються пояснювальною формулою.

Друга ступінь дефініції, як було сказано, включає числові компоненти слів міри і ваги.. Так, у прикладі *thing like that ruins a thousand square miles of country* (Carter, 135) номінація точної кількісної оцінки уможлиблюється семантикою конститuentів нумерального сполучення. Числівник *thousand* потенційно може поєднуватись зі словами *inches*, *feet*, *rods*, *yards*, і т.д. Але тільки у цьому прикладі з'являється можливість передачі більшого простору (*sq.mile* – 640 *acres*). При цьому точність терміну обумовлюється не його етимологічними витокami, а дією екстралінгвістичних факторів: цілями та характером вимірювання. Аналіз семантики генетично дистантних слів-вимірювачів показує, що не походження впливає на точність і однозначність їх значення. Так, слово міри *brace* (романського походження) раніше вживалося для номінації довжини в 64 дюйми. Слова *foot*, *furlong* (корінного походження) функціонують у вимірювальній лексиці для позначення довжини відповідно в 12 дюймів і 220 ярдів. Серед вимірювачів функціонують як корінні (*foot*, *furlong*, *stone*), так і запозичені (*quart*, *quarter*, *ounce*, *pint*) слова. Спільними для цих слів є генезис від нетермінологічної лексики до термінологічної, а потім - знову до нетермінологічної. Історія кожного слова-вимірювача пов'язана з процесом термінологізації та детермінологізації. Прерогатива слів міри і ваги, як термінів, є їх точність, десинонімічність та деемоціональність. Деякі із слів-вимірювачів позначені поліфункціональністю, вживаються у функції кількісних оцінок на параметрах вимірювання довжини, площі, об'єму, ваги та міри. Це відноситься до 20 % досліджуваних слів. Поліаспектність функціонування “фонетичних і орфографічних комплексів” свідчить не про багатозначність термінів вимірювання, а про омонімічність їх поверхневої структури. Так, лексема *foot* може позначати: міру довжини (12 дюймів), міру площі (144 квадратних дюйма), міру об'єму (1728 кубічних дюймів). Пояснювальні дефініції вказаного комплексу реєструються як:

- *a measure of length- ax;*
- *a measure of land – ex;*
- *a measure of capacity – bx.*

Спільним семантичним множником лексеми *foot* виступає x (вимірювання), відмінним – номінація різних параметрів вимірювання (a, e, b). Числові константи комплексу *foot* не тотожні. На дистанцію змісту цих одиниць міри, крім того, вказують індекси (квадратний, кубічний). Все це дає підставу стверджувати про наявність декількох вимірювачів у “фонетичному і орфографічному комплексі” *foot*.

Зміни числових констант вимірювачів (на вертикальному зрізі мови) есплікуються еволюцією науки про стандартизацію, методами і засобами вимірювання.

Відсутність синонімів у досліджуваній вимірювальній лексиці пояснюється її термінологічністю. Феномен синонімії не притаманний вимірювачам, їх наповнення кількісно ригористичне. За семантикою слова-вимірювачі уподібнюються цифрам. Так, *два* може бути виражено любим набором цифр, що в сумі дає два ($2 = 1+1$; $2 = 0,5 + 1,5$ і т.д.), але це не означає, що 2 дорівнює 1; 0,5; 1,5 і т.д. Вимірювач *foot*, наприклад може бути виражений у дюймах, в ярдах ($1 \text{ foot} = 12 \text{ inches}$; $1 \text{ foot} = 1/3 \text{ yard}$) і т.д., але пояснювання змісту одних слів-

вимірювачів за допомогою других свідчить тільки про взаємну експлікацію слів вимірювальної терміносистеми.

За межами терміносистеми в результаті детермінологізації слова вимірювальної лексики позбавляються рис терміна - однозначності, конкретності, десинонімічності та деемоціанальності. Слова міри і ваги набувають значення загальної невизначеної кількості, що ілюструється парадигмою паремій типу *ells of sleep, tons of pirates, bushels of girls, ounce of love, gallons of tears, pounds of pardons, acres of lace, eat a peck of salt with somebody, a peck of troubles, not a hundred miles away, a miss is as good as a mile, it stands out a mile, grain of wheat in a bushel of chaff*.

Слова міри та ваги в нетермінологічному полі утворюють дві групи слів, семантичну опозицію *much/ many :: little/ few*. Протилежність груп зумовлюється минулим кількісним наповненням: еталони незначних за числовим наповненням мір вживаються на позначення “мало” і, навпаки, еталони з ретроспективним значним наповненням є потенціальними виразниками поняття “багато”. За межами терміносистеми вимірювальним одиницям притаманні синонімічність та емоціанальність. Пор.: *acres* “large quantities”, “vast expansion”, *bushels* “a large quantity or number”, *gallons* “a large amount”, *peck(s)* “a considerable quantity”, “a great deal”, “a heap”, “a lot”; *dram* “small quantity”, *inch* “a bit”, “a little”, *ounce* “a small quantity”, *span* “a short space of” etc.

У процесі фразеологізації слів міри і ваги значна роль належить семантиці контактних слів [3:297], правому оточенню, під впливом якого виникають несистемні, алогічні, ірреальні словосполучення. Наприклад: *Every boy he encountered added another ton to his depression* (Twain, 163). *I would have enjoyed exceedingly thrashing Cornelius within an inch of his life* (Conrad, 269). *You should have seen acres of people throw themselves down in that water and kiss it* (Twain, 179).

Вивчення генезису та функціонування слів міри та ваги, їх порівняння з лічильними словами та числівниками об’єктивує цінні положення стосовно когнітивних процесів, характеру позначення їх результатів у семантиці кількісних одиниць. Так, слова міри і ваги (А), лічильні слова типу *dozen, score* (Б) та числівники (В) реалізують у мові квантитативну функцію [4:112-113]. Ідентичність їх еволюції розкривається у семантичному генезисі від а) предметного значення → до б) предметно-кількісного → в) кількісно-точного значення → а потім до г) невизначеного кількісного значення та д) предметного значення знову. Циклічний шлях семантики квантитативних слів формалізується у послідовності а, б, в, г, д. Групи А, Б, В належать до мовного поля кількості, ці групи реалізують квантитативну функцію. Як терміни, вони вживаються на позначення точної кількості; поза межами терміносистеми слова групи А, Б, В реалізують неточні квантитативні ознаки.

Динаміка мовного поля кількості уможлиблює появу нових номінації чисел та величин [5,6], універсальним для яких є семантичний вектор генезису, спільність функції та дієвість закону квантитативної атракції. Стосовно останньої вона особливо проявляється в моделі **Числівник + Слова міри (ваги) + слова на позначення того, що вимірюється**. Структурні різновиди цієї моделі позначені стабільною наявністю числівників та еталонів міри, за допомогою яких реалізується непряма лічба (лічбі підлягають номінації еталонів, які в свою чергу, є вимірювачами недискретного). Пор. : *three yard long, a distance of 1 foot, a trip of 3 miles, four pounds of button*. Лексичне наповнення нумеральних сполучень носить дискурсивний характер. Нумеральні та димензійальні одиниці реалізують комплементарні інтегральні зв’язки на позначення результатів когніції, ілюструючи цим самим дієвість семантичної атракції.

Семантична антракція квантитативних одиниць стає очевидною при вивченні структурно-семантичних ознак нумеральних словосполучень [3:140-76]. Як показує аналіз емпіричного матеріалу типовими є моделі сполучень числівників з назвами живих істот (NumN₁) об’єктів, артефактів (NumN₂), дій, процесів, явищ (NumN₃) та з числовими або димензійальними словами (NumN₄), наприклад:

NumN₁ – *three rabbits, six lions, four Austrians, one nurse, five winners;*

NumN₂ – *one cigar, three medals, five rooms, six copies, five sputniks;*

NumN₃ – *two ideas, one answer, one reason, two adventures, seven sounds;*

NumN₄ – *two dozens, three scores, fifty pounds, five acres, seven weeks.*

Спільним для англійської, російської та української мов є частотне функціонування NumN₄ на позначення числових та дименціональних ознак (Див. табл.1).

Таблиця 1

Реалізація нумеральних моделей в англійській, російській та українській мовах

Модель	Інтервал варіації		
	Англійська мова	Російська мова	Українська мова
NumN ₁	17,55 ± 2,65	13,27 ± 2,33	15,25 ± 2,09
NumN ₂	12,03 ± 2,3	11,62 ± 0,35	13,8 ± 3,3
NumN ₃	7,03 ± 0,44	5,5 ± 0,34	6,23 ± 0,36
NumN ₄	63,4 ± 3,4	69,95 ± 4,71	64,8 ± 4,7

Модель NumN₄ має два різновиди, а саме NumN₄ (of N_c or N_m). N_c та N_m співвідноситься з дискретними та недискретними об'єктами. Таким чином, ця модель відповідно реалізується в прямому та опосередованому позначенні множин або величин. Пор.: *two dozens of eggs, three scores of years, two bushels of coal, two ounces of gold.*

Компоненти моделі NumN₄ (N_c or N_m) знаходяться у відношенні комплементарності, доповнюють один одного, уможливають позначення квантитативних оцінок. Між компонентами Num та N₄ діє семантична атракція, конституенти цієї моделі інтегрують, взаємодіють, сумісно виконують квантитативну функцію. Пор.: *ten yards of silk, ten dozens of eggs.*

Компонент N₄ наповнюється нумеральними одиницями (*dozen, score*), словами міри (*mile, yard, inch*), ваги (*pound, bushel, ounce*), часовими позначеннями (*year, month, day, week*).

Сполучення NumN₁, NumN₂, NumN₃ вживаються тільки на позначення множини дискретних об'єктів. NumN₄ – на позначення множин і величин. В останньому випадку обов'язковим є комплементарне вживання числівників та слів міри і ваги. Вимірювальні конструкції представлені нумеральними словами (1), номінаціями еталонів (2) та об'єктів, що вимірюються (3). Послідовність цих компонентів має схему 1-2-3 або 3-1-2. Пор.: *5 m. plank, distance of 500 ft, 3 miles trip, trip of three miles.* Високий квантитативний заряд цих сполучень може одержувати аксіологічну оцінку типу *as low as 70°C*, Межі квантитативності поляризуються у сполученнях типу *more than three miles :: down to three miles.*

Модель NumN₄ - структура особливого наповнення, конституенти якої реалізують семантичну атракцію в процесі позначення квантитативної екстеріорізації. Сполучуваність нумеральних одиниць детермінується таким чином дієвістю когнітивних, соціо-лінгвістичних факторів.

SUMMARY

The article deals with the measure words of the English language, their major tendencies of evolution and functioning. The cognitive aspects of the quantitative words (numeric and dimensional) are being focussed upon too.

В статті розглядаються основні тенденції еволюції слів вимірювальної лексики, їх генезис, функціонування та семантична атракція з числівниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Швачко С.А. Эволюция и функционирование слов-измерителей в системе английского языка (на материале меры и веса). Дис. ... канд.филол.наук. – Киев, 1971.
2. Винник В.О. Назви одиниць виміру і ваги в українській мові. – К.: Наукова думка. – 1966.
3. Швачко С.А. Языковые средства выражения количества (типологические аспекты) //Функциональная лингвистика. Язык. Человек. Власть: Материалы конференции / Институт

языковедения имени А.А. Потебни. Отделение языка и литературы РАН. Таврический национальный университет им.В.И.Вернадского. МАПРЯЛ – Крым – Ялта, 2001, С.296-298.

4. Швачко С.А. Английские числительные и их место в лексико-семантическом поле количества: Дис. ... д-ра филол.наук. – Киев, 1983.
5. Таранець В.Г. Походження поняття числа і його мовної реалізації (до витоків індоєвропейської прамови) - Одеса, 1999.
6. Жаботинская С.А. Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных (на материале современного английского языка). – М., 1992.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

D.Carter. Fatherless Sons. – М.: Foreign Languages Publishing House, 1959.

J.Conrad. Lord Jim. – М.: Foreign Languages Publishing House, 1959.

M.Twain. The Adventues of Tom Sawyer. The Adventure of Huckleberry Finn. – М.: Foreign Languages Publishing House, 1956.

M.Twain. A Connecticut Yankee in King Arthur's Court. – М.: Foreign Languages Publishing House, 1955.